

Daniel Möller, Rolldiktningens poetik. Olof von Dalins experimentella tillfällesdiktning (Göteborg: Makadam förlag, 2019). 352 pp.

jämte

Samlade skrifter av Olof von Dalin. *Under redaktion av Barbro Ståhle Sjönell och Petra Söderlund. Första delen: 2. Poesi. Utgiven av Ingemar Carlsson, James Massengale, Gun Carlsson och Barbro Ståhle Sjönell, Svenska författare utgivna av Svenska Vitterhetssamfundet XXVI:I (Stockholm, Svenska Vitterhetssamfundet, 2017). 420 pp.*

samt

Samlade skrifter av Olof von Dalin. *Under redaktion av Barbro Ståhle Sjönell och Petra Söderlund. Andra delen: 2. Kommentar till poesi. Utgiven av Ingemar Carlsson, James Massengale, Gun Carlsson och Barbro Ståhle Sjönell, Svenska författare utgivna av Svenska Vitterhetssamfundet XXVI:II (Stockholm, Svenska Vitterhetssamfundet, 2018). 530 pp.*

Jennie Nell, Stockholms universitet

Visst kan man säga att Olof von Dalins ställning i den svenska litteraturen är oomtvistad. Dalins *Then Swänska Argus* brukar anges som bakre gräns för den yngre nysvenskan, och han anges i var och varannan litteraturhistoria som vår främste representant för upplysningstidens äldsta skede. Samtidigt är han förvånansvärt sällan undersökt. Bortsett från *Sagan om hästen* och *Svenska friheten* finns inga stör-

Recommended citation: Nell, Jennie, review of Daniel Möller, 'Rolldiktningens poetik: Olof von Dalins experimentella tillfällesdiktning' (Göteborg, 2019); 'Samlade skrifter av Olof von Dalin', Svenska författare utgivna av Svenska Vitterhetssamfundet XXVI:I (Stockholm, 2017); 'Samlade skrifter av Olof von Dalin', Svenska författare utgivna av Svenska Vitterhetssamfundet XXVI:II (Stockholm, 2018), *1700-tal: Nordic Journal for Eighteenth-Century Studies*, 17 (2020), 204–211. <https://doi.org/10.7557/4.5566>

Copyright: © 2020 The Author(s). This is an open-access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution 4.0 International License ([CC BY 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/)), which permits unrestricted use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original author and source are credited.

re monografier över hans diktning, som hör till det svenska 1700-talets mest omfattande och mångfaldiga. Anledningen till detta, menar Daniel Möller i sin *Roll-diktningens poetik*, är att det inte funnits någon "samlad, systematisk genomgång av hans poetiska produktion" (s. 24) och att textsituationen gällande Dalins dikter är problematisk. Av de drygt 2 500 manuskript av hans hand som finns bevarade har endast en bråkdel blivit utgiven, något som nu håller på att korrigeras genom Ingemar Carlssons försorg i SVS pågående utgivningsarbete av Dalins poesi (mer om detta nedan). Med upp till 25 varianter per dikt på grund av avskriftssituationen, är textetableringen och annoteringen tidskrävande till det yttersta. De många avskrifterna vittnar emellertid också om dikternas vida spridning och popularitet, vilket Möller påpekar (s.109).

Möller har ett mycket tydligt och uttalat syfte att omvärdera och uppvärdera Dalin som diktare. I såväl inledning som avslutning (kap I respektive kap IV) argumenterar Möller för att äldre litteraturhistoriker med romantiskt färgad litteratursyn, såsom Karl Warburg och Martin Lamm, i mångt och mycket misskrediterat Dalins tillfällespoesi som banal och värdelös. Problemet är enligt Möller att såväl genre som modus i Dalins diktning förbisetts, och därmed felbedömts, vilket påverkat sentida forskares omdömen. Han vill sålunda bidra med en ny monografi baserad på ny grundforskning som ställer poeten Dalin i ny dager.

Möller söker omvärdera och uppvärdera – med egna ord "upprätta" (s. 288) – Dalin som poet, och uppmärksammar läsaren på det framåtpekande i Dalins diktning snarare än det barocka, bakåtpekande som ofta varit legio i den äldre forskningen. Exempelvis jämför Möller Dalins laborerande med olika 'jag' med William Butler Yeats och Fernando Pessoa (s.41). Möller undersöker "karaktär, former, idéinnehåll och stilinnovationer", samt dikternas publiceringssammanhang och spridning (s.18). Diskussionen om dikterna kontextualiseras via genomgångar av 1700-talets censur- och avskriftskultur.

Boken är indelad i fyra kapitel. I inledningen belyses definitioner, tidigare forskning och textläge gällande Dalins tillfällespoesi. Kapitel II, "Dalin och 1700-talets svenska censurväsende och handskriftskultur" ägnas åt en kontextualisering som är viktig med tanke på bokens syfte. Möller visar hur utgivarna (Jonas Böckman och Olof Dahlström) av den postumt utgivna *Witterhets-Arbeten* (1737) censurerat och "förbättrat" många av Dalins dikter genom tillägg, strykningar och omskrivningar. Även manuskripten har såväl ändrats som tjuvtryckts utan författarens vetskap, både under hans livstid och postumt.

Dalin var som bekant uttalat kritisk mot kyrka och prästerskap (dock inte mot Gud eller religion i sig). På grund av hans nidbilder av präster och skämtsakrالاتon i många av sina dikter råkade han ofta i blåsväder. Mången "utgivare" bedömde dessa dikter så opassande att de behövde ändras för att inte vare sig för-

fattaren eller utgivaren skulle fastna i censuren och drabbas av sanktioner. Möller påpekar riktigt att dylika ändringar dock kan vara intressanta då de ”kan belysa såväl poetiska som religiösa och politiska skeenden i samtiden” och att de kan vara viktiga i såväl tolkningsarbete som textetablering (s. 107). Dock har tafatta och valhända ändringar lämnat åtskilliga dikter uddlösa och svårbegripliga, vilket lett till att många av Dalins tillfällesdikter avfärdats av litteraturkritiker och forskare. Ett par exempel på dylik censur i Dalins verser från Möllers forskning kan anföras här: ”Uttrycket ’Guds barn’ i betydelsen ’människor’, ’folk’, ’varelser’ har i flera fall ändrats till ’Små Barn’ eller ’goda Barn’, något som medfört uppenbara innehållsmässiga försämringar. I en dikt talas det sålunda om ’*rhumatisme* och wärk, som kan Guds barn bedröfwa’ vilket har ändrats till ’*rhumatisme* och wärk, som kan Små Barn bedröfwa”. I en prosatext om kork och korkskruvar, heter det i originalet: ”’kork-skrufwen stundom kan brukas til Gudz barns fägnad och nytta.’ medan det i *Witterhets-Arbeten* står: ’Korkskrufwen stundom kan brukas til goda Barns fägnad och nytta’” (s. 86). På ett annat ställe anför Möller följande förvanskning av dikten ”Grafskrift” – i *Witterhets-Arbeten* titulerad ”Graf-Skrift öfwer den rara Fru MINNE, den 5 Julii 1747”. Originalraderna lyder:

Gud gif hennes fru glädie och gamman,
Så kan det wara lika godt. *Amen.*

Och den omarbetade versionen:

Jag önskar hennes Fru glädje och gamman!
Så kan det wara lika godt om Amman.

På dessa och liknande sätt borttraderade utgivarna mycket av Dalins kritik mot prästerskapet eller mattade av skämtsakrala undertoner, vilket får dikterna i sitt censurerade tillstånd att framstå som obegripliga och andefattiga (s.93).

I detta kapitel visar Möller även hur liten kontroll Dalin själv hade över den stora mängd avskrifter av hans manuskript som cirkulerade redan under hans livstid. Möller redogör för manuskriptens status och diskuterar frågan om varför man gjorde ändringar och tillägg i dem. Ofta kan dessa avskrifter belysa ”dikternas olika verkan i de kretsar och sammanhang de lästs i” (s 107). I de flesta fall rör det sig mest om ortografiska skillnader som inte har bäring på innehållet, men det ges också exempel på tillfällen då innehållet ändrats så pass att dikten tagit en riktning som upphovsmannen inte avsett. Tilldiktade verser kan sålunda leda en sentida läsare utan tillgång till originalet till falska slutledningar om Dalin. ”Dalins höga produktionstakt och hans texters popularitet gjorde dem till lätta rov för mindre samvetsgranna versmakare, som med poesin

som medel bland annat ingrep i den samtida politiska debatten”, konstaterar Möller (s.120).

Det tredje och längsta kapitlet handlar om Dalin som rolldiktare och ”experimentator”, vari författaren noggrant går igenom Dalins poetiska alter egon och rollpoesi som poetiskt modus. Möller söker visa att rollpoetiken är en grundsten i Dalins hela författarskap. Dalin framvisas som politisk-poetisk debattör och polemiker genom de många roller, gestalter och masker som han nyttjade: författare, präster, bönder, olärda, kvinnor, torpare (s. 245). Möller argumenterar för att Dalin var en ”mästare i litterära förklädnader, dubbelbottnade formuleringar och snillrika anspelningar” (s.65) och visar övertygande att det var Dalin som introducerade rolldiktningen i Sverige (och inte Bellman, som tidigare angivits av forskare). Han införde dessutom pekoralpastischen. Möller urskiljer tre sorters pekoral: vanligt pekoral (”ett ’litterärt verk kännetecknat av den icke avsedda komiska effekt som uppstår ur kontrasten mellan författarens aningslösa banalitet och hans misslyckade ansträngningar att imitera en högstämnd eller högtidlig stil” (s 152), ädelpekoral (’det inspirerade pekoralet’) och pekoralpastisch (avsiktliga, medvetna pekoral). Dalin föregrep därmed andra, numera mer kända pekoralpastischörer som Carl Michael Bellman, Carl Jonas Love Almqvist, Birger Sjöberg, Erik Lindegren och Gunnar Ekelöf. Möller menar att Dalin hörde till de första att inse ”den avsiktliga pekoralens litteraturkritiska potential” (s 154). De på ytan banala dikterna innehåller i själva verket alltsomoftast kritik mot sin tids usla poeter, präster, eller samhällsinstanser. Dessutom var dikterna många gånger en del av uppträdanden i salongsunderhållningen han tog del i, vid hovet eller i de högadliga familjer som utgjorde hans umgängeskrets. Dalin klädde exempelvis ut sig till ett av sina alter egon ”Salig Gubben” (barockpoeten Svenio Dalius) och höll recitationer i dennes gestalt. Dikterna var alltså en integrerad del av underhållningen där det också ingick charader och bildgåtor. Man kan utan svårighet föreställa sig den dubbla komiska effekt som framträdandet förmodligen hade i de sällskap Dalin uppträdde i, vari man under ämbets- och karriärförfattandets tid som ståndsmässig person överöstes med tillfällesdikter och suppliker i olika grader av konstfärdighet. Dalin fann på sätt att samtidigt parodiera dessa ofta överdrivet servila och självpromoverande böneskrifterna och servera seriös litteratur- och samhällskritik.

I det avslutande kapitlet IV vässar Möller pennen och går i polemik mot de äldre tiders forskare som mer eller mindre satt punkt för Dalins ställning som nyskapande och banbrytande författare med *Svenska Friheten* 1742 (framförallt Karl Warburg, Martin Lamm och Sverker Göransson): ”Olof von Dalin är den förste i svensk litteratur att systematiskt ägna sig åt rolldiktning. Han är också pekoralpastischens upphovsman i Sverige. Dalin är experimentator och komiker, upptågsmä-

kare och estradör; han är ordvig och uppfinningsrik – en högst kreativ poet” (s. 285). Tidigare forskning har i stort varit oförmögen ”att se originaliteten och kvaliteten i författarens mer experimentella projekt, som framstått som främmande i relation till sentida ideal” menar Möller (s.286). Han tillger dock att ett viktigt skäl är att textmaterialet varit oöverskådligt, men att forskarna ändå tillstått sig att såväl kommentera som avfärda det i svepande och dömande ordalag utan vare sig genremedvetenhet eller öga för dikternas funktion och kontext. Detta har gjort att man länge förbisett Dalins tekniska innovationer, såsom uppfinningen av det medvetna och avsiktliga pekoralet.

Möller har en förmåga att hitta träffsäkra citat där Dalins underfundighet och rimskicklighet lyser klart även för en modern läsare. Den grundliga genomgången med konkreta exempel på censuren av Dalins formuleringar visar också på hur de tafatta förbättringsförsöken faktiskt försämrat innehållet vilket till del förklarar hur de nedvärderande omdömena kan ha uppkommit. Han bedriver en övertygande diskussion om Dalin som den förste att bruka många litterära grepp och stildrag som sedan kom att bli kända och ihågkomna genom andra poeters verk, exempelvis tysksvenska och annan språklig rotväliska som vi idag kanske mest förknippar med Bellman och *Fredmans Epistlar*. Härutöver lyckas han förmedla bilden av Dalin som briljant, stilsäker och ja, rolig ordkonstnär. Emellertid hade jag gärna klarat mig utan författarens inströdda påpekanden av hur roliga eller dråpliga Dalins vändningar är, och parafraseringarna och omskrivningarna av vad Dalin ”menar” med sina rader. Förklaringar av typen ”Dalin har med detta förmodligen velat säga ungefär: ’Gör såhär om du vill framstå som smaklös och förryckt. Om inte, gör precis tvärt om!’” (s. 196) är helt onödiga när han i meningen innan formulerar sig långt elegantare: ”Salig Gubbens dikt blir en text om hur man ska bära sig åt för att skriva formmässigt riktigt uselt – den är en slags inverterad poetik på vers”. Gott så.

Möller belyser emellertid förtjänstfullt en ännu utforskad del av Olof von Dalins omfattande författarskap och lyckas levandegöra Dalin genom att visa på författarens humor och humör – det hör nog inte till den gängse bilden av Dalin att han var en skojfrisk estradör – där har han länge stått i skuggan av sin yngre diktarkollega Bellman. Möller lämnar på så vis ett välkommet och betydande bidrag till Dalinforskningen, men också till diskussionen om tidigmodern självframställning, jaglaborerande och rolldikten som modus.

Möllers studie är, som förordet också visar, tillkommen inom ramen för forskningsprojektet ’Rolldiktningens poetik och sammanhang. Olof von Dalins tillfällesdikter’ och har pågått i stort sett parallellt med Svenska Vitterhetssamfundets utgivning av Dalins skrifter, som 2018 utkom med den första delen av fyra planerade volymer av Dalins poesi. Inventeringen och insamlingen till denna textkri-

tiska utgåva har utförts av Ingemar Carlsson. Textetableringen har i huvudsak genomförts av Ingemar Carlsson, med hjälp av Barbro Ståhle-Sjönell. Granskningen har gjorts av James Massengale och Barbro Ståhle-Sjönell. Massengale har här till spårat melodier till dikterna, som alltså visar sig vara *visor*.

Insamlingsarbetet av Dalins dikter har pågått sedan 1960-talet, inte bara i bibliotekens samlingar utan till stor del i privata arkiv, där också Möller, i likhet med Ingemar Carlsson, hittat tidigare okända texter av Dalins hand, vilket visar på att grundforskning fortfarande är en nödvändighet även när det gäller mer kända författarskap.

Förutom textdelen och kommentardelen ingår en bildbilaga, som innehåller faksimiler av Dalins egenhändiga manuskript, andras avskrifter, noter, autografer, titelblad och separatträck på originalutgåvor, där läsaren kan se prov på såväl Dalins stenstil som latinska stil. Härutöver presenteras en musikbilaga. Notbilagan är, liksom kommentardelen i stort, en guldgruva. Häri anges såväl dikt och melodi som vissamling till gagn för efterföljande forskare. Massengale fastslår att detta är "ett första försök att etablera en musikalisk-poetisk corpus för vispoeten Dalin". Över etthundra gamla melodier återges i musikbilagan på dryga 50 sidor. Att Dalin skrev visor är dock inte ny kunskap. Redan under det sena 1900-talet arbetade James Massengale med att spåra musiken till Dalins dikter och resultatet tillgängliggjordes bland annat i CD:n *Kom fria sinnen hit! Olof von Dalin – en nyupptäckt viskonstnär* av Martin Bagge och Mikael Paulsson (Proprius 1999). Men nu visar sig Dalin vara "Sveriges mest produktiva visdiktare genom tiderna" (s.XXXVI) då det står klart att merparten av hans dikter framförts som sånger. Massengales forskning återskapar sålunda en länge bortglömd del av den svenska vispoesins historia.

Dikterna – 401 stycken – bjuder en fascinerande översikt över Dalins bredd och djup som diktare. Man möter som läsare hyllningar till drottningarna Ulrica Eleonora och Lovisa Ulrika samt allehanda hovpersoner; herdevisor; sällskapsvisor; födelsedags-, bröllops-, begravnings- och skåldikter; prästsatirer; fabler; impromptun. Allt från lustigheter och pekoralpastischer till mer allvarliga betraktelser och litteraturkritik. Vi får bekanta oss med allt från kända alster som "En Celadon gaf frögderop" till helt nyupptäckta dikter och visor. För att citera Dalin själv: "Hwart man sig här wänder/ får man *Vers* i händer/ wisor i hwar wrå" (322). Och detta är bara början.

Omkring 2 500 dikter finns bevarade från 1727–1763, som brukar delas in före och under hovtiden. Textläget, förklarar redaktionen, är kaotiskt. Carlsson sammanfattar läget i inledningen till SVS utgåva sålunda: "Översiktligt kan anges, att hans [Dalins] posthuma *Witterhets-Arbeten* 1–6 (1767) innehåller ungefär 1 670 dikter. Något sänär samtida tryck (av synnerligen växlande värde) innehåller om-

kring 385. Antalet bevarade egenhändiga manuskript uppgår till ca 1 200, och avskrifterna till många tusen och där ett stort antal härrör från hans närmaste umgänge [...]” (s.XXXII). De samtida trycken av Dalins texter är ett svårorienterat och lika svårbedömt område: en mängd tjuvtryck, suspekta förlagor och avskrifter finns. Därtill har mycket gått förlorat. Exempelvis är Dalins barn- och ungdomsdiktning (Dalin började dikta redan som 12-åring) inte återfunnen, kanske förkommen. Vissa verk försvann i utgallringar av poeten själv och tillsammans med vännen Carl Fredrik Piper då Dalin befann sig i politiskt prekära lägen, andra i branden i det Rålambska huset på Kungsholmen 1751.

Ingemar Carlssons, James Massengales och Barbro Ståhle Sjönell's inledning till kommentardelen, som i sin helhet uppgår till 463 sidor, ger en god överblick över de oerhörda problem med attribuering och datering av materialet redaktörerna stått inför, och man imponeras när man i såväl textdelen som kommentardelen ser lösningarna. I SVS utgåva är dikterna kronologiskt ordnade och såväl ederingprinciper som dithörande problematik är tydligt förklarade och motiverade. Ett kronologiskt upplägg kan säkert tyckas vara föga inspirerande och medför naturligtvis en egen uppsättning problem, men man kan se en tydlig poäng med kronologi både när det gäller att kunna framvisa en utveckling hos Dalin och när det gäller att bringa reda (även för läsaren) i ordningen.

Något som slår en när man plöjer textdelen av denna tämligen digra samling är den språkliga virtuositeten. Man förstår att Bellmans epitet ”den store von Dalin” inte bara kommer sig av en yngre generations pliktskyldiga reverens för en äldre föregångare. Dalins mästerliga ordvrängeri och raffinemang i dubbeltydigheter samt mästerliga handlag med genrer och modus, gör att man bollas fram och tillbaka i hans diktaruniversum med en känsla av att man hela tiden läser något nytt. Detta understryks av de många jag, de många roller och masker han ikläder sig. I baksidestexten till SVS utgåva meddelas det att ”[m]edutgivaren James Massengales upptäckt av den nästan okända sällskapliga sångkulturen före Bellman, d.v.s. att många hundra av Dalins dikter sjungits som en del av umgänget, ibland tillsammans med eller som en del i olika upptåg kommer att förnya bilden av skalden Dalin”. Och jag är benägen att hålla med om denna profetia.

Det som med denna utgåva framförallt bringas i ljuset – tack vare den ovärderliga kommentardelen – är att Dalins dikter till största delen var avsedda att sjungas (precis som Möller visar att Dalins pekoralpastischer ofta framfördes). Vi skall alltså i många fall när vi reflekterar över dikterna – visorna – tänka oss en framförandesituation i en umgängeskrets med Dalin som estradör. Även här kan han alltså ses som en föregångare till Bellman. Att dikterna framfördes som visor med ett stort offentligt genomslag – vilket syns genom den omfattande spridningen

genom avskrifter, tjuvtryck, skillingtryck, etc. – understryker dessutom betydelsen av Dalins roll som förnyare av det svenska språket eftersom visorna tillhörde en muntlig kultur som fick ett större genomslag än det skrivna ordet på 1700-talet.

Dalins dikter speglar förvisso en högreståndsmiljö, men författaren är observant, lyhörd och beskriver inte sällan verkliga händelser och samtida skvaller i hov och salong. Bemödar man sig med hans visor blir man rikligt belönad med upplysande detaljer ur det verkliga livet under frihetstiden och det står klart att vi kan betrakta Dalin som mer banbrytande och förmodligen mer inflytelserik än vad tidigare forskning har lyckats uppdaga.